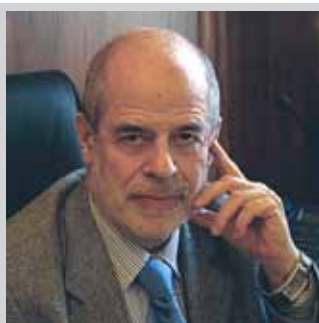

«В ісламі не існує поняття «секуляризація»

УДК 94:930.85

Махатхір бін МОХАМАД, 1981-2003 – Прем'єр-міністр Малайзії. Автор моделі розвитку, яка відкидає неоліберальні принципи, завзятий критик західної економічної політики та ідеолог самовизначення мусульманського світу

Віталій НАУМКІН, член-кореспондент РАН, професор, доктор історичних наук, директор Інституту сходознавства РАН, член Групи високого рівня і посол доброї волі Альянсу цивілізацій. Нещодавно вчений взяв ґрунтовне інтерв'ю у доктора Махатхіра, уривок із якого, люб'язно наданий журналом «Росія в глобальній політиці», ми публікуємо. Повний текст бесіди виданий Інститутом сходознавства РАН

Віталій Наумкін: – Ще зовсім недавно здавалося, що основна траєкторія розвитку сучасного міжнародного співтовариства – забезпечення загального процвітання та миру. Однак світ накрила хвиля різноманітних конфліктів, у тому числі етнополітичних із застосуванням насильства. Усі нові держави прагнуть мати ядерну зброю, не вдаючись домогтися успіхів у боротьбі з бідністю, надзвичайно багато людей не мають доступу навіть до чистої води, капіталізм і особливо його фінансові інститути вступили в період гострої кризи, посилюючись екологічні проблеми. Що ж було зроблено не так?

Махатхір бін Мохамад: – Коли холодна війна закінчилася, ми очікували, що

переможець встановить такий світовий порядок, який ґрунтуватиметься на принципі миру, безпеки та демократичних формах правління. На жаль, виявилось, що переможець усе одно потребує противника, йому потрібен ворог для того, щоб підтримувати свій військовий потенціал, оскільки існує побоювання, що хтось інший може зайняти місце протиборчої сторони в рамках нового витка холодної війни. І цього разу в якості такого «когось іншого» було обрано мусульман. Звичайно, мусульман багато, але все ж вони дуже слабкі та занадто розрізнені. Однак необхідно мати ворога для того, щоб мобілізувати людські маси та здійснювати певні дії.

Summary

The West thinks that by talking about human rights can not interfere in the internal affairs of other countries. But these problems - their own invention, which is a not - existing values. And until now they did not have current relevance and validity.

Keywords: cold war, Muslims, capitalism, Afghanistan, Malaysia's model, the Koran.

Віталій Наумкін: – Ісламський світ стає все більш впливовою силою у світовій політиці...

Махатхір бін Мохамад: – Мусульмани самі по собі надзвичайно дезорганізовані. Ісламський світ поділяється приблизно на 60 держав, які постійно наступають одна одній на «улюблені мозолі». Деякі з них дотримуються проамериканських поглядів, а деякі антиамериканських. Однак Ізраїль щоразу знаходить спосіб скористатися протиріччями між мусульманами, а особливо між арабами, і послабити їх єдність.

Мусульман ще відрізняє те, що вони вкрай слабкі у військовому відношенні – адже зараз уже не існує Османської імперії. Вони користуються технологіями, запозиченими у інших, а це робить їх ще більш уразливими, попри значну чисельну перевагу. Країни, які зазнали окупації, майже всі без винятку – ісламські держави. Мусульманські громади відчувають утиск. Наприклад, у республіці М'янма. У багатьох країнах, де мусульманське населення становить етнічну меншість, воно піддається дискримінації, і нічого не може з цим вдіяти, оскільки є занадто слабким і роз'єднаним. Навіть якщо розглянемо палестинський рух, то побачимо, що є ісламські країни, які нада-

ють підтримку палестинцям, однак є навіть деякі арабські держави, які насправді допомагають Ізраїлю в його боротьбі проти палестинців.

Віталій Наумкін: – Але Захід, у тому числі Сполучені Штати, у 2011-2012 рр. підтримав протестні рухи в арабському світі, у результаті яких у багатьох державах прийшли до влади ісламістські партії.

Махатхір бін Мохамад: – США надали підтримку повстанням у арабських країнах з тієї причини, що визнали їх слушною нагодою здійснити зміну режиму в цих державах. Вони хотіли б провести на ключові посади своїх кандидатів. Однак лідируючі позиції в цих повстаннях утримують переважно ісламісти, оскільки саме вони відчувають себе гнобленими. У тих країнах, де відбулися масові повстання, сформовано ісламські режими. Вони не мають наміру підтримувати дружні відносини із Заходом. Навпаки, хочуть звільнитися від його впливу. І конфлікт між ними триватиме почасти через те, що всередині своєї країни ісламістським силам, що здобули перемогу, протистоять інші сили, які хочуть мати іншу форму правління. Поряд із цим американці намагатимуться дестабілізувати арабські країни, сподіваючись, що в якійсь із

них з'явиться, нарешті, про-західний лідер. Однак цього не відбудеться в найближчій перспективі. А якщо й станеться, то вже точно дуже не скоро. Таким чином, взаємини між мусульманами та Заходом не поліпшаться, оскільки перші нині ясно усвідомлюють, що Захід створив цю проблему, Захід намагається маніпулювати нами, а оскільки нам це зовсім не подобається, то й наші відносини не можуть покращитися.

Віталій Наумкін: – Нині наші арабські друзі займаються пошуком моделей, які вони змогли б узяти на озброєння. Дехто говорить про турецьку модель, інші згадують Малайзію та Індонезію як приклади демократичних держав, що досягли економічного процвітання. Чи існує таке явище, як малайзійська модель і чи можуть нею скористатися арабські держави?

Махатхір бін Мохамад: – Я розмовляв із єгиптянами, зустрічався з іншими арабськими представниками, говорив їм: «Щоб бути демократичними, вам треба навчитися програвати і приймати свою поразку. Якщо ви берете участь у виборчій кампанії тільки для того, щоб виграти, ніякої демократії не буде. А якщо переможець виявиться хтось інший, а ви захочете підірвати його сили..., повалити його?.. Ви теж не зможете перемогти. Адже в цьому разі у вашій країні не буде стабільності. Тому готовність до втрат і поразки – дуже важливий компонент будь-якої демократії. Причина перемоги демократії на Заході – це те, що переможений визнає свою поразку.

Наприклад, Альберт Гор міг би виграти президентську виборчу кампанію у

Джорджа Буша, однак не виграв і визнав свою поразку. В арабських країнах спостерігаємо перманентне бажання правителів залишатися при владі до кінця віку, незалежно від того, переможці вони чи програли на виборах. А ось у Малайзії інша модель. Ми поступилися п'ятьма штатами опозиції, але це відбулося в результаті чесних виборів. Це дуже важливо для нашої демократії. В іншому разі нам довелося б обмановати виборців у процесі виборів.

Віталій Наумкін: – Одночасно з підвищенням своєї ваги у світі ісламські держави переживають період озлоблення міжрелігійних протиріч, що переростають деколи в прями насильницькі зіткнення. Ворожнеча між сунітами та шіитами, салафітами та прихильниками суфізму тощо стала елементом повсякденного життя багатьох співтовариств. Окремі проповідники самочинно привласнюють собі право виступати від імені ісламу. Ситуацію роблять ще більш напруженою непрості відносини між мусульманською більшістю і християнською меншістю в низці держав, наприклад на Близькому Сході. Крім того, можна бачити ускладнення відносин між прихильниками релігійної держави та поборниками світської, секулярної моделі, що затвердилася в низці країн. Як можна подолати згубні для розвитку ісламських держав чвари? Чи є шанс домогтися торжества релігійної толерантності?

Махатхір бін Мохамад: – У Малайзії ми всі толерантні. Толерантні до релігії, яку сповідують люди, а також до їх етнічної приналежності. Можна було б очікувати,

що люди будуть налаштовані агресивно один до одного. Однак нам вдалося знайти спосіб працювати разом, об'єднавши зусилля, і меншість згодна з тим, що коли ми вдаємося до використання своїх повноважень, вона повинна підкоритися волі більшості, натомість більшість, зі свого боку, потребує підтримки меншості та повинна стежити за її добробутом. Унаслідок того, що ми дивимося на ці речі в душі толерантності, нам вдалося зберегти мир і стабільність з часу здобуття незалежності. Тому можемо вдосконалювати та розвивати нашу систему, а також реалізовувати демократичні свободи таким чином, щоб домагатися зміни уряду без будь-якої революції. Усе, що для цього необхідно, – провести всенародне голосування. Таке розуміння поки що не сформувалося в нових демократичних ісламських державах, оскільки до цього там панували авторитарні режими. Потрібен переворот у свідомості певних людей. І цьому доведеться ще довго вчитися.

Розбіжності в поглядах між мусульманами, включаючи салафітів, ваххабітів, сунітів, шіїтів та інших, ґрунтуються на віровченнях і різних тлумаченнях Священного писання, прийнятих різними релігійними вченими. Але існує один-єдиний іслам. І цей єдиний іслам виникає з Корану. Якщо звернетесь до Корану, то у вас жодних проблем не виникне, але якщо звернетесь до вашого конкретного наставника або імама, то переконаєтеся, що інший імам може бути неправий. Тобто зараз наставники окремих сект мають звичай ставати надто фанатичними щодо своїх

власних релігійних переконань, вважаючи, що інші мусульмани недостатньо освічені для того, щоб вважатися істинними мусульманами, і їх послідовники ворогують один з одним.

Нам пощастило – усі малайзійці є мусульманами-сунітами, послідовниками імама аш-Шафії. Однак тепер уже політики намагаються використовувати іслам для засудження інших за те, що вони нібито не є істинними мусульманами. І це стало спричиняти конфлікти навіть у Малайзії. Однак ми все-таки в змозі впоратися з такою проблемою, оскільки розуміємо, що деякі люди неправильно трактують положення нашої релігії. У співтовариствах, де мусульмани проявляють фанатизм щодо своїх сект, завжди будуть відбуватися зіткнення, прояви ворожості на релігійному ґрунті, що несумісно з демократією та толерантністю.

Віталій Наумкін: – Багато інтелектуалів та аналітиків намагаються осмислити події так званої арабської весни, що несподівано потрясла порядок, який існував десятиріччями. Одні намагаються привести коріння всіх протестних рухів, революцій, переворотів до одного знаменника, інші підкреслюють їх специфіку в кожній країні. Одні вважають, що вони викликані виключно внутрішніми причинами, інші вбачають у них (у всякому разі, в частині країн) роль зовнішніх сил. Одні стверджують, що це явище виключно регіонального формату, особливо часто такі твердження чути в Тунісі та Єгипті, де народні маси виступають із закликами до рівності, поваги принципів людської гіднос-

ті та повномасштабної участі в політичному процесі. Інші – що в цьому явищі закладені ознаки, які свідчать про його глобальне значення. Одні говорять про «революції Фейсбука», вважаючи, що сучасні інформаційні технології відіграють основну роль у мобілізації населення, інші акцентують увагу на значенні традиційних інструментів, зокрема використанні мечетей і проповідей.

Махатхір бін Мохамад: – Усе, що відбувається, не може пояснюватися однією-єдиною причиною. Так, люди не відчували себе щасливими. У минулому вони не могли спілкуватися між собою. А зараз вони можуть спілкуватися не тільки в мечетях, а й через Інтернет, який багато в чому полегшив людське спілкування, і піямати когонебудь у ньому дуже важко. У мечеті, якщо ви виступаєте із закликом, вас можуть заарештувати, і якщо проголошуєте звернення біля виходу, теж можуть заарештувати. У цьому зв'язку можливість підтримувати спілкування, залишаючись непоміченим, дуже важлива, і така можливість зіграла найголовнішу роль у згаданих подіях.

Основною причиною арабського пробудження було те, що люди відчували себе вкрай пригнобленими і нещасними. У них не було ні роботи, ні доходів, ні засобів до існування. Люди, які отримали університетську освіту, змушені були продавати овочі на ринку. Ці обставини є дуже поширеними причинами, що породжують у людині почуття незадоволеності, і якщо ступінь невдоволення сягає критичної позначки, це може призвести до вибухонебезпечної ситуації.

Віталій Наумкін: – Останнім часом різко загострилися протиріччя між двома типами міжнародних акторів. Одні є прихильниками принципу національного суверенітету держав, що лежить в основі Вестфальської системи, невтручання в їхні внутрішні справи, опори на міжнародні правові норми й інститути. Інші протиставляють цьому концепцію «гуманітарної інтервенції». Вона допускає зовнішнє втручання, у тому числі в рамках «відповідальності за захист». Яка Ваша думка з цього приводу?

Махатхір бін Мохамад: – Коли західні держави втратили свій імперський статус, вони позбулися права здійснювати втручання у внутрішні справи інших країн і якийсь час поважали наше право на суверенітет і не втручалися в наші справи. Однак потім сталося так, що вони втратили певні можливості, які з'явилися в інших країнах. І тоді їм знадобилося отримати до них доступ, розширити свої ринки збуту. А зробити це вони можуть за однієї умови – якщо виявлять слабкі місця в тих країнах, які нещодавно здобули незалежність.

Після цього вони стали загострювати увагу на питанні прав людини. Ці проблеми – їх власний винахід, що представляє собою цінності, які не існували раніше. І досі вони не мали нинішньої значущості та вагомості. А тепер Захід думає, що, розмірковуючи про права людини, може втручатися у внутрішні справи інших країн. Маю все ж зазначити стосовно цього, що в окремих випадках таке втручання може бути виправданим. Наприклад, у Камбоджі уряд зни-

щив величезну кількість своїх громадян. Це могло б стати приводом для іноземної інтервенції, але тільки на основі однозначного міжнародного мандата, схваленого, скажімо, Радою Безпеки ООН. Якщо будь-яка окремо взята держава одноосібно присвоїть право прийняття таких рішень навіть під знаком допомоги «пригнобленому народу», то це буде протизаконно. Якщо це дозволити, то на Землі ніколи не буде миру.

Віталій Наумкін: – Жінки відіграють важливу роль у сучасних суспільствах, а гендерна рівність стала універсальною цінністю. Уже ніхто не може відкрито стверджувати, що жінка в чомусь поступається чоловікові або не спроможна домагатися такого ж успіху, як чоловік, у багатьох сферах діяльності. Однак в окремих державах ісламського світу існують порядки, що сприймаються за їх межами як дискримінація жінок. Можливо, справа в інерції тих родоплемінних інститутів і норм, які існували в цих країнах до ісламу?

Махатхір бін Мохамад: – Трагування ісламу різними людьми є причиною виникнення численних проблем. Якщо звернутися до основоположних принципів віровчення, фундаментальних основ, викладених у Корані, ви не знайдете там жодного положення, яке наказувало б жінкам закривати обличчя та ховати тіло під безформним одягом або не дозволяло жінкам брати участь у певних видах діяльності.

Я часто ставив собі питання – як ми повинні ставитися до жінок у Малайзії? І щоразу відповідав на нього, пам'ятаючи, що ми – невелика держава. Нам необхід-

но мобілізувати зусилля всієї країни. Якщо виключимо жінок із цього числа, то викреслимо половину нашої власної сили. Жінки здатні виконувати роботу нарівні з чоловіками там, де потрібна висококваліфікована і професійна праця. І це жодним чином не суперечить принципам, закладеним у ісламі. Ті, хто думають інакше, керуються доісламськими традиціями або практикою, притаманною певній спільноті. Але це нічого спільного не має з ісламом.

Правду кажучи, носіння вуалі було спочатку поширеною практикою в християнстві. Лише пізніше було ухвалено рішення відмовитися від вимоги її носити. Ця християнська практика стала передвісницею ісламського хіджабу. В ісламі жінки можуть оголювати обличчя та руки. Отже, якщо ви звернете до першооснов ісламського віровчення, то, на мою думку, не знайдете жодного прецеденту, який виправдовував би те, що жінки можуть бути якоюсь мірою гнобленими.

Віталій Наумкін: – Один турецький політик нещодавно висловив думку про те, що серед причин, чому європейська модель не вітається в мусульманському світі, її зайва секуляризація, що виявляється в державах Євросоюзу. Ця точка зору поділяється багатьма мислителями в мусульманському суспільстві. Зі свого боку, представники західних країн у цілому вважають, що відділення релігії від держави є принципово важливою складовою демократичного суспільства поряд із такими елементами, як влада закону, незалежність судової системи, повага до прав меншин, сво-

бода слова тощо. До якої міри ми можемо говорити про загальні цінності людства, такі як демократія чи права людини?

Махатхір бін Мохамад: – Ніякої секуляризації в ісламі немає, оскільки, як ви знаєте, іслам – це універсальний спосіб життя. З одного боку, іслам роз'яснює все, що відбувається в нашому суспільстві, тому що в Корані міститься звід настанов стосовно кожного аспекту життя, що відрізняє його від Біблії або Тори. Але, з іншого боку, речі, які ми повинні робити, повністю сумісні з демократією, і це анітрохи не суперечить ісламському віровченню, бо демократія існувала ще за часів раннього мусульманства.

Коли Пророк Мухаммед помер, у нього не було сина, і віруючі обрали нового халіфа, Абу Бакра ас-Сиддіка. Вони обрали його наступником Пророка Мухаммеда, а після нього було обрано ще три халіфа. І тільки Муавія бін Абі Суфьян заснував династію, але це вже не було частиною ісламського віровчення. Таким чином, демократія – невід'ємна частина ісламу, і ми повинні бути чесні перед собою, коли застосовуємо її. А ось порушення її принципів ідуть урозріз з ісламською вірою. Інакше ви не виконуєте істинних демократичних настанов нашої релігії.

Віталій Наумкін: – Сьогодні багато сперечаються про співвідношення свободи слова та поваги до релігійних цінностей. Добре відомими є приклади грубого ображення почуттів мусульман з боку деяких представників західного суспільства. У чому тут справа? У вкоріненій у

західному світі ісламофобії? У хамстві та розбещеності, що прикриваються свободою слова? Але якщо свобода самовираження є універсальною цінністю, закладеною в Хартії прав людини, чи означає це, що заборони на подібні витівки неприйнятні? До речі, невдоволення висловлюють не тільки мусульмани. Не так давно на демонстрацію вийшли ліванські християни, які визнали турецький фільм «Завоювання. 1453» образливим для себе. Але турецька влада підтримала права авторів фільму на вираження свого художнього бачення історії. Навіть низка турецьких журналістів побачила в цьому прояв подвійних стандартів.

Махатхір бін Мохамад: – Не існує такого явища, як абсолютна свобода. Що б ви не робили, не можна виходити за певні рамки. Звичайно, можете висловлювати те, що хочете, і підійти до людини, права якої ви обмежили. Але що тоді зробити ця людина? Вона вступить у боротьбу з вами, вдарить вас, тому що ви порушили межу дозволеного. Тому свобода теж має обмеження. Не можна користуватися свободою, щоб ображати людей. А якщо ви себе не стримуєте, то влада чинитиме на вас відповідний вплив. Інтерпретація свободи різна в різних суспільствах. У Європі ви можете з'являтися на пляжі в оголеному вигляді. Однак це у жодному разі не є прийнятним у нашому суспільстві. У нас ви повинні дотримуватися наших правил і звичаїв. Ті ж, хто вважає, що свобода не має меж, бачать її в хибному світлі.

Якщо переходити встановлені межі, у суспільстві настане хаос. Люди чинити-

муть неприпустимо, почнуть ображати інших, лихословити або говорити непристойності про чийсь родичів тощо. Якщо одна група говорить мерзоту на адресу іншої, використовуючи при цьому неприпустиму лайку, це може спровокувати спонтанну реакцію, відповідні дії та неминуче призведе до дестабілізації. А суспільству потрібна стабільність, і влада зобов'язана її підтримувати. Тому – так, нам потрібна свобода, але до певної межі.

Віталій Наумкін: – Було б дуже цікаво почути від вас кілька слів з приводу ідеології, створеної у вашій країні, маю на увазі рукунегару.

Махатхір бін Мохамад: – Рукунегару, по суті, є зведенням цінностей, які всі ми повинні розділяти як громадяни нашої країни. Нам байдуже, чи є це ідеологією чи ні і до якого виду ця ідеологія належить, якщо взагалі її можна вважати такою. Якщо та чи інша система цінностей здатна допомогти Малайзії, ми приймаємо її до використання. З одного боку, ми взяли на озброєння декілька соціалістичних принципів: керівна роль держави в торгівлі та п'ятирічні плани розвитку. З іншого боку, нам цілком підходить капіталістична система торгівлі та інвестицій. Тобто ми приймаємо все те, що є корисним і придатним для нас, і

не відкидаємо нічого, виходячи з ідеологічних міркувань. Загалом можна сказати, що у нас взагалі немає ідеології.

Список використаної літератури

1. Наумкін В. В., Порхомовский В. Я. Сокотрийские фольклорные тексты // Хадрамаут. археологические, этнографические и историко-культурные исследования. – М., 1995. – С. 442-468.
2. Центральная Азия и Закавказье: этничность и конфликт (соавтор и ответственный редактор; на англ. яз.).
3. Наумкин В. В. Этнические конфликты в бывшем Советском Союзе.
4. Radical Islam in Central Asia: Between Pen and Rifle (Радикальный ислам в Центральной Азии: между пером и винтовкой).
5. Густерин П. В. Йеменская Республика и её города. – М., 2006.
6. Густерин П. В. Города Арабского Востока. – М., 2007.
7. Густерин П. В. Первый российский востоковед Дмитрий Кантемир / First Russian Orientalist Dmitry Kantemir. – М., 2008.
8. Наумкин В. В. Острова архипелага Сокотра (экспедиции 1974-2010 гг.). – М.: Языки славянской культуры, 2012. – 528 с. – 800 экз. – ISBN 978-5-9551-0574-1 – УДК 94(677.28)+904:72
9. Махатхир бин Мохамад о современном мире (беседа с Виталием Наумкиным). – М.: Институт востоковедения РАН, 2013.

АНОТАЦІЯ

Захід думає, що, розмірковуючи про права людини, може втручатися у внутрішні справи інших країн. Але ці проблеми – їх власний винахід, що є цінностями, які не існували раніше. І донині вони не мали такої значущості та вагомості.

Ключові слова: холодна війна, мусульмани, капіталізм, Афганістан, малайзійська модель, Коран.

АННОТАЦІЯ

Запад думает, что, рассуждая о правах человека, может вмешиваться во внутренние дела других стран. Но эти проблемы – их собственное изобретение, представляющее собой не существовавшие ранее ценности. И до настоящего времени они не имели нынешней значимости и весомости.

Ключевые слова: холодная война, мусульмане, капитализм, Афганистан, малайзийская модель, Коран.